

Kreutzwaldi ERJ Eluläte

EELK Kadrina Katariina koguduse häälekandja

Nr 39 juuli 2019

tasuta

Kreutzwald ja rahvuskirjandus

Lauluisa Kreutzwaldi võib eranditult nimetada eestikeelse rahvuskirjanduse rajajaks. Võrus elades hakkas Kreutzwald väliskorrespondendina kirjutama kaastöid baltisaksa väljaannetele. Eriti viljakas oli ta kaastööde osas kultuuriloolisele nädalalehele „Das Inland“.

Aastatel 1837-1843 kirjutas ta lehele arvamuskirjutusi, artikleid aatelistel ja rahvuslikel teemadel ning rohkesti publitsistikat. Kuid Kreutzwaldi kriitiline hoiak valitsevate olude suhtes tekitas pingeid ja sekeldusi ametivõimudega.

Tema suurim loominguline saavutus oli rahvuseepose „Kalevipoeg“ loomine. Seda ülesannet, mida oli alustanud sõber ja koolikaaslane Faehlmann, asus Kreutzwald lõpule viima eesti folkloorist ja soomlaste „Kalevalalt“ ainekst saades. Kirjutamist alustas ta umbes 1850. aastal. „Kalevipoja“ algredaktsioon valmis aastal 1853, kuid ei läinud valitseva olukorra ja tsensuuritakistuse tõttu kohe trüki. Ajad olid keerulised. Vaatamata sellele jätkas Kreutzwald tekstide töötlemist ning viimistlemist ja nii ilmus 20 loost koosnev „Kalevipoeg“ ÕESI toimetistena aastatel 1857-1861. Eepose „Kalevipoeg“ künnivärsse kanti esmakordselt ette 20. juulil 1859. aastal ÕES-i ja Viljandist pärit Aleksandrikooli rajajate ning edendajate poolt. Rahvaväljaanne trükiti 1862. aastal Soomes Kuopios.

„Kalevipoja“ ilmumine tähendas olulist murrangut eesti rahvuskirjanduse arengus ja oli ühtlasi ühiskondliku tähtsusega sündmuseks. See kujunes uueks nähtuseks omas ajas ja oli oma kunstilise vormi ja regivärsiliste lugude poolest kaugelt oma ajast ees. Oma rõhumisevastase ideestiku, rahvusliku ainese ja sügavalt eestlasliku lähenemise poolest mõjutas „Kalevipoja“ valmimine ja ilmumine eesti kultuuri ning pärimuslugu ja selle kujunemist edaspidi. Rahvuskirjandus kui selline sai sootuks uue suuna. „Kalevipoeg“ sai järgnevalt ka eesti noore rahvuskirjanduse tutvustajaks ümberjutustustes ja tõlgetes teistele rahvastele.

Rahvuseepose ilmumine tähistas sootuks uut vaatenurka eesti noore rahvuskirjanduse kujunemisloos. „Juba lapsepõlves tegi mulle

rõõmu vanaaegseid lugusid laulu- ja jutusõnas tundma õppida, ehk ma küll seda sel ajal ei saanud ära tunda, mis jutu varre otsas kui kaun ehk mis kui iva kasvas. Niisugune vahetegemine ilmus vast mõni hea aasta hiljemini ja seal pidin sagedasti kahetsema, et mõnda järku polnud paremini tähele pannud, mis lapse arus tühine näis, aga kus siiski omavõrra salaivakesi sees kasvas. Vana Toa-Jaagup, keda kogu mõisarahas toapapaks nimetas, oli väga osav jutumees, kes tõsiseid ja naljakaid lugusid tosinat kaupa oskas vesta, et lust ja rõõm oli kuulda. Kõige armsamad jutud olid niisugused, kus mõnikord vaga sõba alt koerahamba jalg või käsi kogemata välja paistis.“ (1859)

Kündis paigad legendikuks

Laiad arud, laiad murud

Lustilikuks luusi kohteks.

Kündis mäed mängimaie

Kingukesed kõikumaie

Kündis orud, sahkas salad

Aasad, luhad haljendama

Külvas mäele maasikaida.

Põõsa alla pohlakaida.

„Kalevipoeg“ künnivärsid

Eesti rahvuskirjandus sai „Kalevipojas“ uue ja sootuks tummimise suuna. Eelpool väljatoodud lõik künnivärsidest on eeposes üks kaunimalt loodud lõike. Valgustuslikke ideid jälgis Kreutzwald ka edaspidi ja jäi neile truus surmani.

„Seesinane varandus on teie päritud rahvalaulud ja jutud, mis teile avalikult õpetavad, et teil niisama palju loodud vaimuvara oli antud kui teistele rahvasugudele.“ („Sipelgas“, II 1861 aastal.)

Rahvaluule tekstidel, mida Kreutzwald töötles ja toimetas, oli suur ja tähenduslik osa eesti rahvuskirjanduse kujundamisel. Seda aitasid lisaks Kreutzwaldile kujundada veel Johann Voldemar Jannsen, Jakob Hurt, Jakob Tamm ja Lydia Koidula ning paljud teised. Ärkamisaegsete kultuuritegelaste töö eesotsas Kreutzwaldiga pani aluse eesti rahvuskirjanduse sünnile. „Eesti rahva kasuline kalender“ jäi aga loetumatuks teoseks tolle aja maarahvale.

Lauluisa Kreutzwald ja tema pärand

Sel aastal möödub 150 aastat esimesest üldlalupeost. Laulupidu on ajast-aega olnud meie Maarjamaalastele märgilise tähtsusega. Seetõttu on käesolev Elulätte number pühendatud Viru lauliku Kreutzwaldile.

Friedrich Reinhold Kreutzwald sündis Kadrina kihelkonnas, Jõepere mõisas 26. detsembril 1803. aastal. Varjane lapsepõlv möödus Jõepere ja Kaarli mõisas, kus tema isa pidas kingsepa ametit. Viru lauliku õpinguaastad möödusid Rakvere Kreiskoolis, siis Tallinnas vennastekoguduse juures, edasi Peterburis ning viimaks Tartu Ülikoolis, kus ta omandas arsti elukutse.

Lisaks rahvuseepose „Kalevipoeg“ loomisele kuuluvad tema tuntumate teoste hulka muinasjutukogud: „Eesti rahva ennemuistseid jutte“, „Reinuvader rebane“ ja „Kilplased“. Rahvajuttude kogumise ja arstiameti kõrval tegeles Kreutzwald ka eesti rahvalaulude kogumise ja säilitamisega. Tema tuntum värsikogu pealkirjaga „Viru lauliku laulud“ sisaldab rohkesti regivärsilisi laule ja luuletusi. Kogu Kreutzwaldi looming ja töö mõjutas

tugevalt Eesti kultuuri- ja vaimuelu. Ühelt poolt teda imetleti, kuid oma peamiste teoste ilmumise järel tundis Kreutzwald end üksiku ja unustatuna.

Eepost „Kalevipoeg“ peetakse üheks Kreutzwaldi terviklikumaks ja eesti rahvaluule ainelisteks teoseks. Eepose koostamise aluseks võttis Kreutzwald vanad eesti hiuu- ja vägilasmuistendid ning vormis need siis üheks terviklikuks looks. „Kalevipoja“ täisversioon ilmus 1862. aastal ja koosnes kahekümnest terviklikult regivärsist töödeldud lugulaulust. Kuigi eepos ilmus tervikuna alles 1862 aastal, kandsid Õpetatud Eesti Seltsi liikmed, eesotsas Aleksandrikooli rajajatega Viljandimaalt, Kalevipoja künnivärsid ette 20. juulil 1859 aastal. Kõlasid need aga järgmiselt:

Kündis paigad legendikuks.

Laiad arud, laiad murud.

Lustilikuks luusi kohteks.

Kündis mäed mängimaie.

Kingukesed kõikumaie,

kündis orud, sahkas salad,

Kalevite kange poega.

Aasad, luhad haljendama.

Külvas mäele maasikaida,

põõsa alla pohlakaida.

Kaunist juubelilaulupeo aastat, head „Elulätte“ lugejad!

Kreutzwald ja tema sünnikodu Jõepere

Koht, kus tulevane lauluisa sündis, oli algselt tuntud Saksi mõisa osana, kõrvalmõisana. Pärast Põhjasõja lõppu (1700-1721) müüdi mõis saksa kapten **Johann Adolph von Roshenthalile**, kes ostis selle 6600 riigitaalri eest ja hakkas seal arendama viinaköögi rekonstrueerimist. Viinavabrikust sai mitmeteks aastateks mõisa olulisem ja tähtsaim tuluallikas. Nagu kõigil Virumaa mõisatel, rääkis ja pani rahvas tähele nii mõndagi, mis mõisas toimus ja mis tihti rahvasuus põlvest põlve, vanaisadelt lastele, ringi liikus. Lihtsal maarahval oli raske mõista mõisas toimuvat ja see omakorda andis ainekse seletamatutele nähtustele ja kummituslugudele.

Jõepere mõisa kohta liigub aastast 1902 järgmine mõistatuslik lugu.

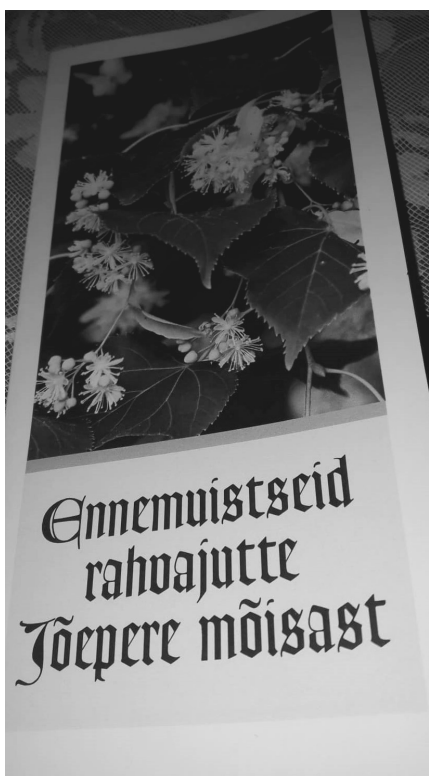
Rahvasuu järgi sündinud seesinane lugu 1778. aasta paiku Jõepere mõisas. Kuidas kõik täpselt olnud, ei tea keegi, aga teada oli, et Jõepere mõisa pärisõnne Erich Johann von Vietinghoffil olnud oma prouaga üheksa last. Kolm neist surnud varakult. Viis noorparunit, kõik vennad, saanud korra teada, et mõisa alla keldripõrandasse üks isevärki varandus olla ära peidetud. Noormehed otsustanud omal käel asjasse selgust tuua, sest nad uljad olnud ja läinud ühel Kaduneljapäeva õhtul keldrisse omapäi uudistama. Õhin varanduse leidmisest olnud muidugi suur. Kõndinud ühest võlvialusest ruumist teise ja uurinud nii põrandat kui ka seinu. Kolmas vendadest leidnudki põrandalt

kummalise kivi. Arvanud kohe, et äkki varandus selle kivi all peituvat. Käskinud teistel kivi põranda seest lahti kangutada, mispeale kõik omavahel koledasti tülli pööranud. Ühisel jõul saanudki nad kivi viimaks nii kõrgele tõstetud, et selle alla oma pilku võisid heita. Ega see nii kerge töö olnudki. Vanem vend olnud kõige julgem, tema vaadanud kõige esimesena. Ja mida ta näinud.... Lamas luukere süvendis, vask- ning hõberahad tihedasti kaelas ja ümber, kuid jalgade asemel olnud teisel kabjad all. Vennad kangestunud hirmust ja lasknud kivi jälle omale paigale langeda. Kartes surnu hauarahu rikkuda või koguni Vanapaganat ennast, ei teinud nad salapärasest paigast enam kunagi juttu ega rääkinud nad oma leiust sõnagi. Ka varandus jäänud sinna paika, kus see olnud.

(Üles tähendanud: Elisabeth Köler, sündinud 1898 Väike-Maarja kihelkonnas Triigi mõisas moonakatemajas).

Maarahva jaoks tähendas mõisas töötamine pikki ja väsitavaid päevi. Kultuurielu aga ei jäänud selle varju. Tuntud Viru lauliku Kreutzwaldi sünnikoht oli sellele hästi kaasa aidanud. Juba varases nooruses avadatud värssidest õhkus tulevasel kirjanikul rahvuslikku eneseteadvust. Noorpõlves avaldatud saksakeelsed värssid ilmusid kantuna valgustusideedest kohalikus perioodikas (1846). Oma vanemate ja sünnikodu meenutas Kreutzwald alati hea sõnaga.

Väikese Vidri Reinu ristas Kadrina kirikus koguduse kauaaegne (teenis Kadrina kogudust aastatel 1800-1843) pastor Arnold Friedrich Johann Knüpffer.

Isiklikku Friedrich Kreutzwaldi elust

Friedrich Reinhold Kreutzwald abiellus 18. augustil 1833. aastal sakslannast Marie-Elisabeth Saedleriga, kes oli vask- ja tinaehete meistri tütar. Tagasihoidlik, kuid kaunis laulatus toimus Viru-Nigulas. Kaunis mõrsja kandnud imekaunist valget kleiti, mida ehtinud pitsloor. Sellest abielu- liidust sündis kaks tütar ja üks poeg. Arstiametist Võrus vabanes Kreutzwald 1877. aastal. Ta asus elama Tartusse. Heade mõtete linnas jätkus rahvakirjaniku töö. Aktiivse kaastöölisena toetas ta Carl-Robert Jakobsoni ideid ja kirjutas kaastöid ajalehele „Sakala“.

Sellesse ajavahemikku jääb ka Kreutzwaldi aktiivne ja mitmekülgne literaaditöö. Kreutzwaldi haare ulatus ka eesti kirjakeele arendamisele. Tema poolt on näiteks kasutusele võetud järgmised sõnad: raamatukogu, palavik, reuma, kilpkonn jpt.

Juba lapsepõlves tärganud huvi rahvajuttude vastu äratas Kreutzwaldis huvi ka eestikeelse hariduse parandamise vastu. Rahvajuttude kirjanduslikku töötlemist eesti keeles oli Kreutzwald alustanud juba oma kirjamehete algul. Suurimat huvi pakkusid talle muistendid, mida ta 1830ndatel tutvustas ka avalikkusele. Aastate möödudes tekkis mõte noorpõlves kuulnud jutte hakata kirja panema just eesti keeles, et ka maarahvas neid lugeda saaks. Pikaajaline sõprus ja lähedus Faehlmanniga tekitas huvi just eesti sugemetega muistendite uurimise vastu. Siis, arstiametist loobudes, avanes talle selleks võimalus. Huvi pakkusid talle ka eesti sugemetega mõistujutud. Kreutzwald suri 13. augustil 1882 Tartus ja maeti Tartu Raadi kalmistule.